

УДК 355.48(477+470)«2022/2023»

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/90-1-7>**Олеся КУЦЬКА,***orcid.org/0000-0002-5595-2995**доктор історичних наук, професор,
начальник кафедри воєнної історії**Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного
(Львів, Україна) kutska_o@yahoo.com***Андрій ХАРУК,***orcid.org/0000-0003-3459-1657**доктор історичних наук, професор,
професор кафедри гуманітарних наук**Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного
(Львів, Україна) andrij.kharuk@gmail.com*

РОЛЬ ПВК «ВАГНЕР» У ШИРОКОМАСШТАБНІЙ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Стаття присвячена комплексному аналізу ролі приватної військової компанії «Вагнер» у повномасштабній війні Російської Федерації проти України. Досліджено генезис угруповання від «Слов'янського корпусу» до створення структур під керівництвом Д. Уткіна та Є. Пригожина, а також етапи еволюції ПВК – від локальних операцій на Донбасі до масштабних кампаній у Сирії та Африці. Особливу увагу приділено участі вагнерівців у війні проти України у 2022–2023 рр., де вони стали ударною силою російських наступальних дій, зокрема у битві за Бахмут. Висвітлено тактику використання масових атак хвилями із залученням завербованих в'язнів, що призвело до катастрофічних людських втрат, а також зафіксовані факти воєнних злочинів проти військовополонених і цивільного населення.

У статті проаналізовано правовий статус ПВК «Вагнера» в контексті міжнародного гуманітарного права, акцентовано на проблемі кваліфікації його учасників як найманців чи нелегальних комбатантів, що ускладнює механізми притягнення до відповідальності як окремих бойовиків, так і російського керівництва. Розглянуто гібридний характер діяльності угруповання, який поєднував військову силу з інформаційно-пропагандистськими інструментами. Окремо висвітлено конфлікт між керівництвом ПВК та Міністерством оборони РФ, що завершився заколотом 24 червня 2023 року та подальшою ліквідацією керівників компанії. Показано трансформацію залишків структури після загибелі Є. Пригожина у серпні 2023 року та перехід до нових форм російської експансії, зокрема через «Africa Corps».

Стаття також окреслює міжнародну реакцію на діяльність «групи Вагнера»: санкційні заходи США, ЄС та інших держав, розслідування правозахисних організацій, а також визнання ПВК терористичною організацією низкою країн. Висновується, що феномен «Вагнера» став не лише елементом гібридної війни, але й фактором дестабілізації міжнародної безпеки. Його ліквідація як автономного утворення засвідчила небезпечність використання приватних армій державами-агресорами та потребу вироблення ефективних міжнародно-правових механізмів для протидії подібним структурам.

Ключові слова: приватні військові компанії, ПВК «Вагнер», гібридна війна, воєнні злочини, найманці, широко-масштабна агресія Росії проти України, держава, збройний заколот.

Olesya KUTSKA,

orcid.org/0000-0002-5595-2995

*Doctor of Sciences in History, Professor,
Head of the Department of History of Wars
Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy
(Lviv, Ukraine) kutska_o@yahoo.com*

Andrij KHARUK,

orcid.org/0000-0003-3459-1657,

*Doctor of Historical Sciences, Professor,
Professor at the Department of the Humanitarian Studies
Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy
(Lviv, Ukraine) andrij.kharuk@gmail.com*

THE ROLE OF THE WAGNER PRIVATE MILITARY COMPANY IN RUSSIA'S FULL-SCALE AGGRESSION AGAINST UKRAINE

The article is devoted to a comprehensive analysis of the role of the Wagner Private Military Company in the full-scale war launched by the Russian Federation against Ukraine. It examines the genesis of the group, tracing its origins from the "Slavonic Corps" to the establishment of structures under the leadership of D. Utkin and Y. Prigozhin, as well as the stages of the PMC's evolution – from localized operations in the Donbas to large-scale campaigns in Syria and Africa. Particular attention is paid to the participation of Wagner combatants in the war against Ukraine during 2022–2023, when they became the main assault force of Russian offensive operations, most notably in the Battle of Bakhmut. The study highlights the tactics of mass wave-style assaults involving recruited convicts, which resulted in catastrophic human losses, as well as documented cases of war crimes against prisoners of war and civilians.

The article analyzes the legal status of the Wagner Group within the framework of international humanitarian law, emphasizing the problem of classifying its members as mercenaries or unlawful combatants, which complicates mechanisms of accountability for both individual personnel and the Russian leadership. The hybrid nature of the group's activities is examined, combining military force with information and propaganda tools. The conflict between the PMC's leadership and the Russian Ministry of Defense is discussed separately, culminating in the mutiny of 24 June 2023 and the subsequent removal of the company's leadership. The transformation of the remnants of the structure after Y. Prigozhin's death in August 2023 and the shift toward new forms of Russian expansion, notably through the "Africa Corps," are also presented.

Furthermore, the article outlines the international response to Wagner's activities: sanctions imposed by the United States, the European Union, and other states; investigations conducted by human rights organizations; and the designation of the PMC as a terrorist organization by several countries. It is concluded that the Wagner phenomenon represented not only an element of hybrid warfare but also a factor undermining international security. Its liquidation as an autonomous entity demonstrated the dangers of employing private armies by aggressor states and underscored the urgent need to develop effective international legal mechanisms to counter such structures.

Key words: *privatemilitary companies, PMC "Wagner", hybridwarfare, warcrimes, mercenaries, Russia's large-scale aggression against Ukraine, state, armed rebellion.*

Постановка проблеми. Російська Федерація вдалася до безпрецедентного за масштабами використання приватних військових компаній під час війни проти України. Найвідомішою з них є ПВК «Вагнер» – неформальне збройне угруповання, яке, попри відсутність офіційного статусу, перетворилося на один з головних інструментів російської воєнної машини. У період свого найбільшого розквіту (2017–2023 рр.) «група Вагнера» налічувала до 35–45 тисяч бійців і здійснювала комплексні воєнні, політичні та економічні операції в більш ніж 20 країнах світу, приносячи значні прибутки своїм організаторам і російській владі.

У війні проти України вагнерівці виконували роль ударного формування, особливо у 2022–2023 рр., коли регулярні війська РФ зазнавали значних втрат і потребували додаткової

«живої сили». Водночас діяльність ПВК супроводжувалася надзвичайною жорстокістю: найманців «Вагнера» звинувачують у численних воєнних злочинах, масових убивствах військовополонених, терорі щодо цивільного населення. Використання таких формувань створює проблему правової кваліфікації їхнього статусу та відповідальності: чи є вагнерівці найманцями з точки зору міжнародного гуманітарного права, чи їх слід розглядати як нелегальні комбатантські підрозділи російської армії?

Залучення приватних ПВК також ускладнює питання притягнення до відповідальності вищого керівництва РФ, яке офіційно дистанціюється від злочинів своїх проксі. Таким чином, феномен ПВК «Вагнер» порушує низку наукових і практичних проблем – від еволюції сучасного найманства

та гібридних методів війни до викликів міжнародному праву та безпеці.

Аналіз досліджень. Проблематика діяльності ПВК «Вагнер» стала предметом активного вивчення як зарубіжних, так і українських дослідників. Західна література зосереджена насамперед на розгляді групи як інструменту російської зовнішньої політики. У працях Hybrid CoE (Lauder M., 2024) «Вагнер» трактується як гібридне утворення, що поєднує риси державної та приватної структури, з відповідними рекомендаціями щодо протидії проксі-мережам Кремля. Подібного висновку дотримуються Ferreira C., Kostiuik O., Luxinger Rodrigues Y. (2023), які у Portuguese Journal of Political Science підкреслюють роль ПВК як механізму реалізації зовнішньополітичних амбіцій Росії. Mohamedou K. (2024) у Geneva Paper аналізує африканський вимір діяльності «Вагнера», наголошуючи на поєднанні економічної вигоди Кремля та дестабілізації регіону.

Значна увага приділена участі угруповання у війні проти України. Польський аналітичний центр OSW (Ber J., 2023) простежив еволюцію тактики й організаційних структур, підкресливши залежність «Вагнера» від російських спецслужб. RAND Corporation (Bauer R., Mueller E., 2023) звернула увагу на те, що війна в Україні створила умови для поширення приватних військових компаній як інструменту Кремля. Marshall Center (Baev P., Galeotti M., Herd G., 2023) досліджує політичні наслідки діяльності Є. Пригожина та його конфлікту з МО РФ, оцінюючи вплив на російську стратегію. У публікаціях Reuters (Faulconbridge G., 2023; Reuters, 24 June 2023) та Middle East Institute (2023) простежується розвиток конфлікту між керівництвом ПВК та російськими силовими структурами, що завершився заколотом і подальшою ліквідацією лідерів.

Окрема група джерел присвячена правовим аспектам. Дослідження Truth Hounds (Коваль Д., Лациба А., 2023) аналізує відповідність діяльності «Вагнера» міжнародному гуманітарному праву, підкреслюючи, що статус найманців не завжди застосовний. Українські автори (Грига О., Коцур В., Коцур Л., 2023) простежили роль російських ПВК у гібридній війні 2014–2021 рр., тоді як Волошин В. (2023) і Чорногор Я., Радь П., Черниш А. (2023) розглянули створення, кадровий склад і тактику ПВК. Журналістські розслідування (Рощина В., 2022; Армія Inform, 2023) розкривають практику вербування ув'язнених і масові втрати.

Джерельна база включає також матеріали, що фіксують окремі епізоди бойових дій. Kyiv Post (Ponomarenko I., 2017) одним із перших повідомив

про участь вагнерівців у війні на Донбасі. Radio Free Europe/Radio Liberty (2023) навів дані про величезні втрати серед завербованих ув'язнених у боях під Бахмутом. Аналітичні центри, зокрема RUSI (Giustozzi A., 2024) та Lawfare (Plichta M., Faulkner C., Parens R., 2024), висвітлили діяльність угруповання в Сирії та Африці, вказуючи на його трансформацію після загибелі Є. Пригожина.

Таким чином, джерельна база поєднує академічні дослідження, аналітику провідних think-tank'ів, публікації ЗМІ та українські наукові розвідки. Її комплексність дозволяє простежити еволюцію «Вагнера» від перших операцій на Донбасі до глобальної мережі, оцінити юридичні аспекти функціонування ПВК, а також зрозуміти міжнародні наслідки її діяльності.

Метою статті є всебічний аналіз ролі ПВК «Вагнер» у широкомасштабній агресії Росії проти України, що охоплює її походження та еволюцію, участь у бойових діях, особливості функціонування та трансформації, а також оцінку впливу цього угруповання на хід війни та міжнародну безпеку.

Виклад основного матеріалу. ПВК «Вагнер» бере свій початок з перших етапів російської агресії проти України та операцій на Близькому Сході. Передумовою її створення став скандально відомий «Слов'янський корпус» – приватна військова компанія, сформована 2013 року з російських ветеранів для відправки до Сирії, яка зазнала провалу, а її учасники повернулися до РФ (Чорногор та ін., 2023). На хвилі цих подій відставний підполковник ГРУ Д. Уткін (позивний «Вагнер») сформував навколо себе групу бійців спецпризначення, що отримала неофіційну назву ПВК «Вагнер» за його позивним (Рощина, 2022).

Вперше вагнерівці проявили себе під час війни на Донбасі. За даними Служби безпеки України, підрозділи групи «Вагнера» були перекинуті на схід України вже в травні 2014 року та брали участь у найбільш важливих епізодах боїв. Зокрема, вагнерівці відіграли провідну роль у штурмі Луганського аеропорту влітку 2014-го (саме вони, за даними слідства, збили військово-транспортний літак Іл-76 ЗС України з 49 десантниками) і в наступі на Дебальцеве взимку 2015 року (Ponomarenko, 2017).

Після укладення Мінських угод та відносної стабілізації лінії фронту на Донбасі Кремль почав ширше використовувати свої «приватні» підрозділи закордоном. Д. Уткін та його люди стали «тіньовим» експедиційним контингентом РФ у Сирії: зкінця 2015 р. тисячі найманців воювали на боці режиму Б. Асада під керівництвом російських спецслужб, виконуючи найбільш ризиковані завдання (Ber, 2023).

До 2017 року «група Вагнера» розрослася до кількох батальйонно-тактичних груп чисельністю до 2 тис. осіб (Ver, 2023). У лютому 2018 р. загони «Вагнера» зазнали серйозних втрат у бою з американськими силами поблизу м. Хішам, що дещо послабило активність ПВК у Сирії. Водночас впевнені дії найманців у низці інших операцій принесли Пригожину та Уткіну визнання в очах Кремля (Giustozzi, 2024).

В 2017–2021 рр. підрозділи «Вагнера» з'явилися в кількох країнах Африки, зокрема в Судані, Центральнопівденноафриканській Республіці, Лівії, Мозамбіку, Малітані. Найманці забезпечували військову підтримку проросійських режимів та охорону родовищ корисних копалин в обмін на вигідні контракти для пов'язаних з Є. Пригожиним компаній з видобутку нафти, газу, золота і діамантів (Lauder, 2024; Mohamedou, 2024).

До початку нового етапу війни проти України (2022 р.) ядро «Вагнера» складало кілька тисяч досвідчених бійців, загартованих у сирійській та африканських кампаніях. Таким чином, на момент вторгнення в Україну ПВК «Вагнер» уже являла собою розгалужену мережу з власною інфраструктурою підготовки, матеріальним забезпеченням та значним бойовим досвідом.

У період 2014–2021 років основна активність «групи Вагнера» в Україні припала на першу фазу війни на Донбасі. Після 2015 року відкрите застосування російських найманців на сході України зменшилося: значну частину вагнерівців Кремль перекинув на інші театри воєнних дій (Сирія, Африка). Водночас поодинокі групи найманців і афілійованих з ними структур продовжували виконувати диверсійно-розвідувальні завдання. Зокрема, за даними українських дослідників, російські ПВК «MAR» та «E.N.O.T.Corp» у 2015–2021 рр. поставляли зброю для бойовиків «Л/ДНР», навчали їх та координували підпільну діяльність на підконтрольній Україні території. Крім того, ускладні «Вагнера» воювали окремі громадяни України з проросійськими поглядами, які після 2014 року перейшли на бік ворога (Грига та ін., 2023).

Проте сама ПВК «Вагнера» у ці роки осередилася переважно на операціях за межами України, а її існування залишалося невідомим на офіційному рівні. Лише у 2022 році Є. Пригожин публічно визнав, що саме він створив ПВК і керує нею, до того ж російська влада багато років аперечувала будь-який зв'язок із вагнерівцями (Рощина, 2022). Таким чином, до початку нового етапу війни роль приватних військових компаній РФ на Донбасі полягала передусім у прихованій підтримці місцевих проксі-сил, тоді як основний фронт діяльності «Вагнера» був перенесений за кордон.

Напередодні вторгнення 24 лютого 2022 року між Пригожиним та керівництвом Міноборони РФ склалися напружені стосунки, тому вагнерівці нібито не залучалися до планування так званої «спецоперації». Попри це, західні спецслужби повідомляли, що окремі загони ПВК проникли в Україну ще в січні 2022 р. через Білорусь з диверсійними завданнями (Волошин, 2023).

Після провалу блицкригу та великих втрат армії РФ на початку війни було вирішено активніше залучити ПВК «Вагнер». Вже в березні 2022 року найманців почали перекидати з африканських місій до зони бойових дій в Україні. За словами Є. Пригожина, перший бій його підрозділи вступили 19 березня 2022 р. (Волошин, 2023). Саме на Донбасі вагнерівці знайшли своє головне застосування: в умовах, коли регулярні частини РФ втратили наступальний потенціал, група «Вагнера» стала основною ударною силою на окремих напрямках (Куренкова, 2023).

У травні 2022 р. найманці допомогли захопити м. Попасна, а згодом спільно з десантниками РФ прорвали оборону ЗС України на підступах до Сєвєродонецька та Лисичанська. Після падіння Лисичанська в липні 2022 р. саме загонам Є. Пригожина було доручено продовжувати наступ на Бахмут, у той час як виснажені батальйонні групи регулярної армії перейшли до оборони на інших ділянках фронту (Ver, 2023).

Наприкінці літа 2022 р. Кремль надав Є. Пригожину безпрецедентну автономію в питаннях комплектування його «приватної армії». ПВК «Вагнера» розгорнула масштабну кампанію вербування: окрім відносно небагатьох відставників та резервістів, основним джерелом поповнення стали ув'язнені російських колоній. Особисто об'їжджаючи виправні заклади, Є. Пригожин пропонував засудженим контракт на півроку участі у війні в обмін на помилування, грошове утримання та солідні виплати родинам у разі загибелі бійця (Рощина, 2022).

Внаслідок цієї програми чисельність вагнерівців стрімко зросла – із приблизно 5 тисяч до понад 50 тисяч наприкінці 2022 року (Bauer, Mueller, 2023). Однак якість особового складу різко впала: на фронт потрапили тисячі людей без бойового досвіду, натомість добре підготовлені кадрові найманці були відносно не чисельними і їх берегли як командирів та інструкторів (Ver, 2023).

Для штурму українських укріплень у районі Бахмута командування «Вагнера» запровадило тактику наступу хвилями, фактично перетворивши колонії на джерело гарматного м'яса. Штурмові групи формувалися переважно з завербованих в'язнів, яких кидали в атаку невеликими

підрозділами вдень і вночі, попри величезні втрати (Ber, 2023).

За свідченням західних розвідок, лише за зиму 2022–2023 років під Бахмутом загинули до 20 тисяч «зеків», завербованих Є. Пригожиним. Незважаючи на настільки варварську тактику, вагнерівці не досягли вирішального прориву. Їхнім найбільшим тактичним успіхом стало захоплення містечка Соледар у січні 2023 року та поступове просування в межах Бахмута в зимово-весняний період. У квітні 2023 р. Є. Пригожин заявив, що взяття Бахмута вирішальної ролі не відіграє і що його підрозділи зазнали критичних втрат. Попри це, на кінець травня 2023 р. залишки вагнерівців все ж установили контроль над зруйнованим Бахмутом – ціною повного виснаження своїх штурмових колон. Битва за Бахмут стала найкривавішим епізодом війни, перетворившись на справжню «м'ясорубку» для штурмових підрозділів РФ (RFE/RL, 2023).

За оцінками, загальні безповоротні втрати ПВК «Вагнер» в Україні могли перевищити 30 тис. осіб, більшість з яких – завербовані в'язні (Ber, 2023). Водночас особливу жорстокість проявляли найманці й щодо українських військово-полонених: відомі випадки позасудових страт, тортур, публічного розправлення над полоненими з метою залякування (зокрема, поширене групою Пригожина відео страти колишнього бійця «Вагнера» молотом) (Волошин, 2023). Факти численних воєнних злочинів ПВК набули розголосу, що негативно вплинуло на його репутацію і спричинило зростання уваги з боку міжнародних правозахисних інституцій.

Діяльність ПВК «Вагнер» має яскраво виражений гібридний характер – вона поєднує власне воєнну силу з масштабною інформаційно-пропагандистською кампанією. Кремль та сам Є. Пригожин активно використовували вагнерівців у медійному просторі для досягнення кількох цілей (Manohar Parrikar Institute, 2023).

По-перше, пропаганда створила своєрідний культ ПВК. У російському інформаційному полі систематично підкреслювалася явисокаефективність і «героїзм» найманців порівняно з регулярними військами РФ, їм присвячували документальні фільми, пісні, символіку, відкривали «центри Вагнера» та навіть молодіжні клуби на кшталт «Вагнерёнок» для «патріотичного виховання» молоді (Рощина, 2022). Через соціальні мережі та афілійовані з Є. Пригожиним медіа активно висвітлювалися «подвиги» вагнерівських штурмовиків, що підносило їхній бойовий дух і водночас відволікало увагу від невдач регулярної армії РФ (Чорногор та ін., 2023).

По-друге, вагнерівці слугували своєрідним інформаційним інструментом алякування. Брутальні дії найманців – від показових страт полонених до вихваляння надмірної жорстокості – навмисно робили публічними, щоб деморалізувати українське суспільство та військо. При цьому кремлівська пропаганда представляла ці злочини як ініціативу «некерованих» найманців, прагнучи зняти відповідальність з офіційного військового командування РФ (Волошин, 2023).

В цілому медійна активність Є. Пригожина та його ПВК стала невід'ємною складовою російської стратегії: публічні скандальні заяви Є. Пригожина, його конфлікти з генералітетом та показова критика військової бюрократії здебільшого грали на руку Кремлю, оскільки створювали контрольований «вентиль» для випускання пари суспільного невдоволення та тиску на окремі групи еліт (Чорногор та ін., 2023).

Одночасно образ нібито автономного, «незалежного» угруповання найманців дозволяв Москві краще ховати свою пряму участь у воєнних злочинах. Російське керівництво могло вказувати на ПВК «Вагнера» як на самостійну силу і заперечувати причетність регулярної армії до найбільш резонансних злодіянь (зокрема, різанину Бучі, масових страт полонених тощо) (Волошин, 2023). Таким чином, діяльність вагнерівців була тісно переплетена з інформаційною війною: їх використовували і як «легенду» про успішну приватну армію патріотів, і як «цапів-відбувайлів», на яких можна покласти провину за найбільші звірства війни.

Відносини між Є. Пригожиним і Міністерством оборони Росії були напруженими вже давно, але особливо загострилися на тлі тривалих боїв за Бахмут. Історія їх протистояння почалася ще з комерційної діяльності Є. Пригожина (постачання харчів для армії) та операцій у Сирії, коли очільник Міноборони С. Шойгу «привласнив» лаври перемоги під Пальмірою, здобутої за участі вагнерівців (Rivalry Flares..., 2023; Syria Is Where..., 2023).

У 2023 р. конфлікт вийшов у публічну площину: у лютому Є. Пригожин відкрито звинуватив військове командування РФ у навмисному невиділенні боєприпасів його бійцям на бахмутському напрямі. Він оприлюднив у соцмережах шокує фото десятків загиблих найманців, поклавши відповідальність за їхню смерть на Генштаб РФ. У відповідь Міністерство оборони почало витісняти вагнерівців із інфопростору – у виступах офіційних осіб практично перестали згадувати ПВК, усі успіхи приписувалися виключно регулярним підрозділам. У червні 2023 р. було

офіційно наказано всім «добровольчим загонам» підписати контракти з МО РФ; Є. Пригожин демонстративно відмовився це робити, втративши доступ до вербування новобранців у колоніях (Faulconbridge, 2023; Baev, Galeotti, Herd, 2023). За даними західних розвідок, В.Путін намагався примирити сторони – 22 лютого 2023 р. він провів закриту зустріч із Є. Пригожиным і С. Шойгу, однак суперечності лише поглибилися. Навесні 2023 р. ватажок вагнерівців усе частіше дозволяв собі крамольні заяви–хвалив боєздатність української армії та попереджав, що у разі провалу російської оборони на фронті країну чекають потрясіння, натякаючи на 1917 рік (Чорногор та ін., 2023).

24 червня 2023 р. конфлікт досяг апогею: Є. Пригожин підняв заколот проти військового керівництва РФ. Кілька тисяч бійців «Вагнера» залишили позиції на сході України, перейшли кордон та, майже не зустрічаючи спротиву, зайняли місто Ростов-на-Дону. Є. Пригожин вимагав відставки С. Шойгу і заявляв про «марш справедливості» на Москву, заявляючи про помсту за загибель своїх людей від ударів армії РФ (Rebel Russian mercenaries..., 2023).

Російська влада виявилася неготовою до такого кроку: частина регулярних сил ухилилася від боїв із вагнерівцями, колони повстанців просунулися на кількасот кілометрів у глиб РФ. Криза за вершилася угодою, укладеною за посередництва білоруського диктатора О. Лукашенка: Є. Пригожин погодився припинити похід в обмін на «гарантії безпеки». Повстанцям запропонували амністію та «вигнання» до Білорусі, або ж підписання контрактів із Міноборони РФ. Сам Є. Пригожин невдовзі вирушив до Білорусі, проте надовго там не затримався. 23 серпня 2023 р. літак із засновником «Вагнера» та його найближчими соратниками (включно з Д. Уткіним) вибухнув у небі над Тверською областю РФ, ніхто не вижив. Ця подія фактично поставила крапку в історії вагнерівців у сучасному вигляді. Протягом наступних тижнів російська влада взяла під контроль майно та структури, підвідомчі Є. Пригожину (медіахолдинг, бази підготовки, комерційні компанії тощо), а польові підрозділи ПВК роззброїли або інтегрували до складу регулярних військ РФ (Baev, Galeotti, Herd, 2023).

Накінець 2023 р. залишки імперії «Вагнера» зазнали трансформації під тиском Кремля. Частина колишніх найманців перейшла на службу Міністерству оборони, дехто зберігся як дрібні охоронні компанії в Росії, а основні міжнародні операції було переформатовано. Замість приватної компанії Є. Пригожина Росія створила державну

структуру «AfricaCorps», яка продовжила діяльність найманців у Африці під керівництвом Міністерства оборони. У Центральноафриканській Республіці, Малі, Буркіна-Фасо та інших країнах присутність російських військових фахівців триває, але тепер вони офіційно підпорядковані московському командуванню (Plichta et al., 2024).

Таким чином, після літа 2023 р. феномен ПВК «Вагнера» фактично припинив існування як автономна сила. Кремль зумів нейтралізувати неконтрольоване угруповання, інтегрувавши його ресурси у власні силові структури, водночас зберігши можливість використовувати найманців як інструмент впливу за кордоном (передусім на Африканському континенті).

Діяльність групи «Вагнера» викликала осуд і активні заходи реагування з боку світової спільноти. США ще в 2017 р. вперше запровадили санкції проти ПВК як проти сили, що загрожує суверенітету України. Надалі санкційний тиск тільки зростав: у 2022–2023 рр. США визнали «Вагнер» транснаціональною злочинною організацією та наклали обмеження на десятки пов'язаних з нею осіб структур. Аналогічно, Європейський Союз, Велика Британія, Канада, Австралія та інші партнери України додали вагнерівців та їхніх командирів до своїх санкційних списків за вчинення тяжких злочинів. Зокрема, ЄС ввів санкції проти 11 фізичних та 7 юридичних осіб, пов'язаних з ПВК «Вагнера», за порушення прав людини в ЦАР, Судані, Малітазадії, які несуть загрозу миру, безпеці та стабільності в Малі, а також дії, які несуть загрозу територіальній цілісності, суверенітету та незалежності України. Деякі країни пішли далі та офіційно визнали угруповання терористичною організацією. Відповідні рішення хвалили парламенти Литви, Канади, Франції, а також низка міжнародних асамблей; питання про внесення «Вагнера» до списку терористичних організацій обговорювалося і на рівні ЄС (Коваль, Лациба, 2023, Чорногор та ін., 2023).

Міжнародні правозахисні механізми також відреагували на злочини вагнерівців. Незалежні експерти ООН з прав людини в січні 2023 р. виступили із заявою проте, що їх «глибоко непокоїть» повідомлення про систематичну вербовку російських в'язнів групою «Вагнера» для війни проти України, а також численні свідчення того, що найманці причетні до грубих порушень прав людини та міжнародного гуманітарного права, включно з катуваннями, насильницькими зникненнями людей та стратами військовополонених (Чорногор та ін., 2023).

Влада України здійснює власне розслідування діяльності вагнерівців: Служба безпеки України

не одноразов опублікувала докази воєнних злочинів, скоєних найманцями на українській території, та оголосила підозри низці командирів ПВК за участь у розв'язанні агресії та вчиненні особливо тяжких злочинів (Рощина, 2022).

Висновки. Розглянувши генезис та діяльність ПВК «Вагнер», можна зробити низку висновків. По-перше, «група Вагнера» стала невід'ємною частиною агресивної військової машини Росії, виконуючи роль ударного проксі та одночасно інформаційно-психологічного інструменту впливу. Її використання дозволило Кремлю певний час досягати воєнних цілей з меншою політичною відповідальністю. По-друге, діяльність вагнерівців супроводжувалася масовими порушеннями норм війни, що зрештою привернуло

увагу міжнародної спільноти і призвело до санкцій та розслідувань. По-третє, занадто велика автономність та вплив ПВК «Вагнер» стали загрозою для самого російського режиму: зростання амбіцій Є. Пригожина спричинило внутрішній конфлікт і заколот, що змусило Кремль ліквідувати угруповання як незалежного гравця. Таким чином, історія ПВК «Вагнера» продемонструвала небезпечність ставки на «приватні армії» для держави-спонсора і водночас підтвердила, що подібні структури залишаються інструментом гібридної агресії.

Протидія таким явищам вимагає міжнародної координації, правового переслідування воєнних злочинців та позбавлення режимів можливості користуватися послугами найманців безкарно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волошин В. Справжня роль «вагнерів» у війні з Україною. *АрміяInform*. 8 травня 2023. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/05/08/spravzhnya-rol-vagneriv-u-vijni-z-ukrayinoju/> (дата звернення: 10.09.2025).
2. Грига О., Коцур В., Коцур Л. Роль приватних військових компаній під час російсько-української гібридної війни 2014–2021 років. *Регіональні студії*. 2023. № 33. С. 58–62.
3. Коваль Д., Лациба А. Статус так званої ПВК «Вагнер» за міжнародним гуманітарним правом. *Truth Hounds*. 20 вересня 2023. URL: <https://truth-hounds.org/cases/status-tak-zvanoji-pvk-vagner-za-mizhnarodnym-gumanitarnym-pravom/> (дата звернення: 10.09.2025).
4. Куренкова О. Майбутнє «Вагнера» швидше за все буде без Пригожина – Інститут вивчення війни. *Суспільне Новини*. 6 липня 2023.. URL: <https://susplne.media/523395-majbutne-vagnera-svidse-za-vse-bude-bez-prigozina-institut-vivcenna-vijni/> (дата звернення: 10.09.2025).
5. Рощина В. «Оркестр» вбивць. Хто воює проти України в ПВК «Вагнер». *Українська правда*. 21 грудня 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2022/12/21/7379589/> (дата звернення: 10.09.2025).
6. Черногор Я., Радь П., Черниш А. Анатомія ПВК «Вагнер»: створення, війна в Україні та шляхи протидії угрупованню. *Українська призма*, 24 травня 2023. URL: <https://prismua.org/wagner/> (дата звернення: 10.09.2025).
7. Baev P., Galeotti M., Herd G. Russia's End State: Assessing Prigozhin's Legacy. *George C. Marshall European Center for Security Studies*. 7 August 2023. URL: <https://www.marshallcenter.org/en/publications/clock-tower-series/strategic-competition-seminar-series-fy25/russias-end-state-assessing-prigozhins-legacy> (дата звернення: 12.09.2025).
8. Bauer R., Mueller E. Ukraine Is a Breeding Ground for Russian PMCs. *RAND Corporation*. 14 June 2023. URL: <https://www.rand.org/pubs/commentaries/CT846.html> (дата звернення: 10.09.2025).
9. Ber J. From Popasna to Bakhmut: The Wagner Group in the Russia-Ukraine War. *OSW Commentary*. 28 April 2023. URL: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2023-04-28/popasna-to-bakhmut-wagner-group-russia-ukraine-war> (дата звернення: 10.09.2025).
10. Faulconbridge G. Prigozhin says Wagner will not sign any contract with Defence Minister Sergei Shoigu. Reuters. 11 June 2023. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/prigozhin-says-wagner-will-not-sign-any-contract-with-russian-defence-minister-2023-06-11> (дата звернення: 13.09.2025).
11. Ferreira C., Kostyuk O., Luxinger Rodrigues Y. Wagner Group: An Instrument of Russian Foreign Policy? *Portuguese Journal of Political Science (Rev. Port. Ciência Política)*. 2023. No 19. P. 49–68.
12. Giustozzi A. How the Wagner Group Lost Syria. *RUSI*. 31 May 2024. URL: <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/how-wagner-group-lost-syria> (дата звернення: 11.09.2025).
13. Lauder M. State, non-state, or chimera? The rise and fall of the Wagner Group and recommendations for countering Russia's employment of complex proxy networks. Helsinki: Hybrid CoE Working Paper 33, 2024. 27 p.
14. Manohar Parrikar Institute for Defence Studies and Analyses (MP-IDSA). The Wagner Group: A Tool Of Hybrid Warfare – Analysis. *Eurasia Review*. 1 June 2023. URL: <https://www.eurasiareview.com/01062023-the-wagner-group-a-tool-of-hybrid-warfare-analysis> (дата звернення: 11.09.2025).
15. Mohamedou K. The Wagner Group, Russia's Foreign Policy and Sub-Saharan Africa. Geneva: Geneva Paper 32/24. Geneva Centre for Security Policy, 2024. 38 p.
16. Plichta M., Faulkner C., Parens R. The Wagner Group Lives on in Africa. *Lawfare*. 21 July 2024. URL: <https://www.lawfaremedia.org/article/the-wagner-group-lives-on-in-africa> (дата звернення: 10.09.2025).
17. Ponomarenko I. SBU says Russia's Wagner mercenaries involved in Donbas war. *Kyiv Post*. 7 October 2017. URL: <https://www.kyivpost.com/post/7950> (дата звернення: 10.09.2025).
18. Rebel Russian mercenaries halt advance on Moscow, Kremlin says fighters face no charges. 24 June 2023. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/rebel-russian-mercenaries-halt-advance-moscow-kremlin-says-fighters-face-no-2023-06-24> (дата звернення: 11.09.2025).
19. Rivalry Flares between the Russian Army and the Wagner Group. *Polish Institute of International Affairs*. 5 June 2023. URL: <https://pism.pl/publications/rivalry-flares-between-the-russian-army-and-the-wagner-group> (дата звернення: 12.09.2025).

20. Syria Is Where the Conflict Between Wagner and the Russian Government Began. *Middle East Institute*. 28 June 2023. URL: <https://mei.edu/publications/syria-where-conflict-between-wagner-and-russian-government-began> (дата звернення: 12.09.2025).
21. U.K. Intelligence Estimates Up To 20,000 Convicts Recruited By Wagner Were Killed In A Few Months. *Radio Free Europe/Radio Liberty*. 21 July 2023. URL: <https://www.rferl.org/a/ukraine-wagner-20000-convicts-killed-russia/32513248.html> (дата звернення: 10.09.2025).

REFERENCES

1. Voloshyn V. (2023) Spravzhnia rol «vagneriv» u viini z Ukrainoiu [The real role of “Wagner” in the war against Ukraine]. *ArmiiInform*. 8 May. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/05/08/spravzhnya-rol-vagneriv-u-vijni-z-ukrayinoyu/> (accessed: 10 September 2025) [in Ukrainian].
2. Hryha O., Kotsur V., Kotsur L. (2023) Rol pryvatnykh viiskovykh kompanii pid chas rosiisko-ukrainskoi hibrydnoi viiny 2014–2021 rokiv [The role of private military companies during the Russo-Ukrainian hybrid war of 2014–2021]. *Rehionalni studii [Regional Studies]*, 33, pp. 58–62. [in Ukrainian].
3. Koval D., Latsyba A. (2023) Status tak zvanoi PVK «Vahner» za mizhnarodnym humanitarnym pravom [The status of the so-called Wagner PMC under international humanitarian law]. *Truth Hounds*. 20 September. URL: <https://truth-hounds.org/cases/status-tak-zvanoyi-pvk-vagner-za-mizhnarodnym-humanitarnym-pravom/> (accessed: 10 September 2025) [in Ukrainian].
4. Kurenkova O. (2023) Maibutnie «Vahnera» shvydshe za vse bude bez Pryhozhyna – Instytut vyvchennia viiny [The future of “Wagner” will most likely be without Prigozhin – Institute for the Study of War]. *Suspilne Novyny*. 6 July. URL: <https://suspilne.media/523395-majbutne-vagnera-svidse-za-vse-bude-bez-prigozhina-institut-vivchenna-vijni/> (accessed: 10 September 2025) [in Ukrainian].
5. Roshchyna V. (2022) «Orkestr» vbyvts. Khto voiuie proty Ukrainy v PVK «Vahner» [“Orchestra” of killers. Who is fighting against Ukraine in the Wagner PMC]. *Ukrainska pravda*. 21 December. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2022/12/21/7379589/> (accessed: 10 September 2025) [in Ukrainian].
6. Chornohor Ya., Rad P., Chernysh A. (2023) Anatomii PVK «Vahner»: stvorennia, viina v Ukraini ta shliakhy protydi uhrupovanni [Anatomy of the Wagner PMC: creation, war in Ukraine and ways of counteraction]. *Ukrainska pryzma*. 24 May. URL: <https://prismua.org/wagner/> (accessed: 10 September 2025) [in Ukrainian].
7. Baev P., Galeotti M., Herd G. (2023) Russia’s End State: Assessing Prigozhin’s Legacy. *George C. Marshall European Center for Security Studies*. 7 August. URL: <https://www.marshallcenter.org/en/publications/clock-tower-series/strategic-competition-seminar-series-fy25/russias-end-state-assessing-prigozhins-legacy> (accessed: 12 September 2025)
8. Bauer R., Mueller E. (2023) Ukraine Is a Breeding Ground for Russian PMCs. *RAND Corporation*. 14 June. URL: <https://www.rand.org/pubs/commentaries/CT846.html> (accessed: 10 September 2025)
9. Ber J. (2023) From Popasna to Bakhmut: The Wagner Group in the Russia-Ukraine War. *OSW Commentary*. 28 April. URL: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2023-04-28/popasna-to-bakhmut-wagner-group-russia-ukraine-war> (accessed: 10 September 2025)
10. Faulconbridge G. (2023) Prigozhin says Wagner will not sign any contract with Defence Minister Sergei Shoigu. *Reuters*. 11 June. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/prigozhin-says-wagner-will-not-sign-any-contract-with-russian-defence-minister-2023-06-11> (accessed: 13 September 2025)
11. Ferreira C., Kostiuk O., Luxinger Rodrigues Y. (2023) Wagner Group: An Instrument of Russian Foreign Policy? *Portuguese Journal of Political Science (Rev. Port. Ciência Política)*. 19. 49–68
12. Giustozzi A. (2024) How the Wagner Group Lost Syria. *RUSI*. 31 May. URL: <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/how-wagner-group-lost-syria> (accessed: 11 September 2025)
13. Lauder M. (2024) State, non-state, or chimera? The rise and fall of the Wagner Group and recommendations for countering Russia’s employment of complex proxy networks. *Hybrid CoE Working Paper* 33. Helsinki. 27 p.
14. Manohar Parrikar Institute for Defence Studies and Analyses (MP-IDSA). (2023) The Wagner Group: A Tool Of Hybrid Warfare – Analysis. *Eurasia Review*. 1 June. URL: <https://www.eurasiareview.com/01062023-the-wagner-group-a-tool-of-hybrid-warfare-analysis> (accessed: 11 September 2025)
15. Mohamedou K. (2024) The Wagner Group, Russia’s Foreign Policy and Sub-Saharan Africa. *Geneva Paper* 32/24. *Geneva Centre for Security Policy*. 38 p.
16. Plichta M., Faulkner C., Parens R. (2024) The Wagner Group Lives on in Africa. *Lawfare*. 21 July. URL: <https://www.lawfaremedia.org/article/the-wagner-group-lives-on-in-africa> (accessed: 10 September 2025)
17. Ponomarenko I. (2017) SBU says Russia’s Wagner mercenaries involved in Donbas war. *Kyiv Post*. 7 October. URL: <https://www.kyivpost.com/post/7950> (accessed: 10 September 2025)
18. Reuters. (2023) Rebel Russian mercenaries halt advance on Moscow, Kremlin says fighters face no charges. 24 June. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/rebel-russian-mercenaries-halt-advance-moscow-kremlin-says-fighters-face-no-2023-06-24> (accessed: 11 September 2025)
19. Polish Institute of International Affairs. (2023) Rivalry Flares between the Russian Army and the Wagner Group. 5 June. URL: <https://pism.pl/publications/rivalry-flares-between-the-russian-army-and-the-wagner-group> (accessed: 12 September 2025)
20. Middle East Institute. (2023) Syria Is Where the Conflict Between Wagner and the Russian Government Began. 28 June. URL: <https://mei.edu/publications/syria-where-conflict-between-wagner-and-russian-government-began> (accessed: 12 September 2025)
21. Radio Free Europe/Radio Liberty. (2023) U.K. Intelligence Estimates Up To 20,000 Convicts Recruited By Wagner Were Killed In A Few Months. 21 July. URL: <https://www.rferl.org/a/ukraine-wagner-20000-convicts-killed-russia/32513248.html> (accessed: 10 September 2025)

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.08.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 26.09.2025
Дата публікації: 23.10.2025